

REİSİ KADIN OLAN 1,2 MİLYON HANE YOKSUNLUK İÇİNDE YAŞIYOR

Gökçe Uysal* ve Mine Durmaz**

Yönetici özeti

Gerek toplumsal cinsiyet eşitliği gerekse gelecek nesillerin fırsat eşitliği açısından aile reisi kadın olan hanelerin durumu hem akademik araştırmaların hem de politika yapımcıların üzerinde durduğu bir konudur. 2014 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi verilerine göre kadın aile reisleri iki farklı profile sahiptir: genç, eğitilmiş ve işgücü piyasasına bağlılığı nispeten kuvvetli kadınlar ile yaşlı, eğitim seviyesi düşük ve yalnız yaşayan kadınlar. Yine de hangi profilden olursa olsun aile reisinin kadın olduğu hanelerde maddi yoksunluk daha yaygındır. Reisi kadın olan hanelerin en azından maddi yoksunluktan çıkmaları için özel politikalara ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Bu politikaların tasarımında kadınların işgücü piyasası bağlılıklarının zayıflatılmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

Hanelerin yüzde 17,6'sının reisi kadın

Aile reisi kadın olan hanelerin görece durumları akademik çalışmaların, politika yapımcıların ve STK'ların üzerinde durduğu önemli toplumsal cinsiyet konularından biri olmuştur. Zira bu durum hem hanelerde yaşayan yetişkinlerin hem de bu hanelerde büyüyen çocukların yaşam koşullarının önemli bir belirleyicisi haline gelmektedir. Bu araştırma notunda TÜİK tarafından yayınlanan 2014 Gelir ve Yaşam Koşulları (GYK) araştırmasının verileri kullanılarak Türkiye'deki kadın aile reisleri ve hanelerin genel durumları incelenmektedir. Araştırmada aile reisi TÜİK'in kullandığı "referans kişi"ye tekabül etmektedir. Bu tanım "hanehalkının sosyoekonomik durumu ve hanede yaşayan fertlerin özellikleri hakkında en doğru bilgiye sahip, hane yönetim ve geçiminden sorumlu yetişkin hanehalkı üyesi" olarak özetlenebilir.

Tablo 1: Kadın ve erkek hane reislerinin yaş dağılımı (2014)

Yaş grubu	Kadın hane reisleri		Erkek hane reisleri	
	Hane sayısı (bin)	%	Hane sayısı (bin)	%
65 yaş altı	2293	61,2%	15335	87,0%
65 ve 65 yaş üstü	1451	38,8%	2300	13,0%
Toplam hane sayısı	3744	100%	17636	100%

Kaynak: 2014 TÜİK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

* Yrd. Doç. Dr. Gökçe Uysal, **Betam**, Direktör Yardımcısı, gokce.uysal@bahcesehir.edu.tr

** Mine Durmaz, **Betam**, Araştırma Görevlisi, mine.durmaz@bahcesehir.edu.tr

2014 GYK araştırması verilerine göre yaklaşık 21,4 milyon hane reisinin yüzde 17,5'i kadındır. Diğer bir deyişle, Türkiye'de yaşayan yaklaşık 75,7 milyon kişi içerisinde 8,5 milyon kişi aile reisinin kadın olduğu hanelerde yaşamaktadır. Kadın ve erkek aile reilerinin yaşa göre dağılımı incelendiğinde, kadınların daha uzun süre yaşıyor olmasının doğrudan etkisi görülmektedir. Hane reisi olan kadınların yaklaşık yüzde 39'u 65 yaş üzeri iken bu oran erkeklerde yüzde 13'tür (Tablo 1).

Kadın hane reisleri çoğunlukla dul

Kadın aile reislerinin medeni durumları Tablo 2'de verilmektedir. Veriler yaş dağılımına paralel olarak kadın aile reislerinin yüzde 58,2'sinin eşini kaybetmiş olduğunu göstermektedir. Hiç evlenmemiş, boşanmış ya da eşinden ayrı yaşayan kadın aile reislerinin payı yüzde 32'dir. Diğer taraftan, aile reisi kadınların sadece yüzde 9,2'si evlidir.

Tablo 2: Kadın hane reislerini medeni durumu (2014)

	Hane sayısı (bin)	%
Hiç evlenmedi	609	16,3
Evli	346	9,2
Eşi öldü	2200	58,8
Boşandı	492	13,1
Ayrı yaşıyor	97	2,6
Toplam hane sayısı	3744	100

Kaynak: 2014 TÜİK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

Kadın hane reisleri düşük eğitim düzeyine sahipler

Tablo 3'te kadın ve erkek aile reislerinin eğitim durumları verilmektedir. Kadın aile reislerinin yüzde 15,1'i, erkek aile reislerinin ise sadece yüzde 2,3'ü okuryazar değildir. Okuryazar olmamak kadın aile reisleri arasında daha sık görülmekle beraber hane sayıları oldukça benzerdir. Aile reisinin okuryazar olmadığı hane sayısı kadın reislerde 346 bin, erkek reislerde ise 355 bindir. Türkiye'nin genel eğitim seviyesine paralel olarak hane reislerinin büyük çoğunluğunun liseden az eğitilmiş olduğu görülmektedir. 65 yaş ve altı kadın aile reislerinin yüzde 54'ü, erkek aile reislerinin ise yüzde 60'ı en fazla 8 yıl eğitim görmüştür. Diğer taraftan, kadın aile reislerinin yüzde 31'i, erkek aile reislerinin ise yüzde 37'si en az lise mezunudur. Görüldüğü gibi en az lise mezunu olma sıklığı kadın ve erkek aile reisleri arasında fazla değişmemektedir. Kadın ve erkek aile reisleri arasında üniversite mezunu olanların payı aynıdır (yüzde 17,3).

65 yaş ve üzeri hane reislerinin eğitim dağılımı ise kadınlar aleyhine daha bozuktur. Nispeten daha yaşlı olan kadın hane reislerinin yarısından çoğu okuryazar değilken, erkek hane reisleri için bu oran yüzde 14,8'dir. Bu durum kuşkusuz eski nesillerdeki eğitim seviyelerinin düşüklüğünün bir yansımasıdır.

Tablo 3: Eğitim durumlarına göre hane reisleri (2014)

Kadın aile reisleri				
	65 yaş altı		65 yaş ve üzeri	
	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları
Okuryazar olmayan	346	15,1	833	57,4
Lise altı	1239	54,0	536	36,9
Lise	313	13,6	57	4,0
Yüksek okul	396	17,3	24	1,7
Toplam kadın hane reisi sayısı	2293	100	1451	100
Erkek aile reisleri				
	65 yaş altı		65 yaş ve üzeri	
	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları
Okuryazar olmayan	355	2,3	341	14,8
Lise altı	9303	60,7	1691	73,5
Lise	3019	19,7	102	4,4
Yüksek okul	2653	17,3	166	7,2
Toplam erkek hane reisi sayısı	15330	100	2300	100

Kaynak: 2014 TÜİK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

Tablo 4 yaş gruplarına göre erkek ve kadınların hane reisi olduğu hanelerin ortalama büyüklüğünü göstermektedir. Verilere göre Türkiye genelinde kadın reisi olan hanelerin ortalama büyüklüğü 2,5 kişi, erkek reisi olanların ise büyüklüğü 3,9 kişidir. Bu durum kadın reisi olan hanelerdeki çocuk sayısının daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır (Tablo 5). Kadın aile reislerinin nispeten yaşlı olmasının bu durumda payı vardır. Ancak 65 yaş ve altı aile reisleri arasında da kadınların yaşadıkları hanelerinin mevcudunun daha az olduğu görülmektedir. 65 yaş altı kadın aile reislerinin hane büyüklüğü 2,8 kişi iken erkek hane reislerinde bu rakam 4'e yükselmektedir.

Tablo 4: Ortalama hane halkı büyüklükleri (2014)

	Kadın aile reisleri	Erkek aile reisleri
65 yaş altı	2,8	4,0
65 ve 65 yaş üstü	2,0	2,9
Tüm yaş grupları	2,5	3,9

Kaynak: 2014 TÜİK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

Kadın reisli hanelerde çocuk sayısı daha az

Benzer şekilde hane reisi erkek olan hanelerde çocuk sayısı reisi kadın olanlara göre daha fazladır. 65 yaşından küçük erkek hane reisinin bulunduğu hanelerin yüzde 12,3'ünde en az üç çocuk bulunurken kadınlarda ise bu oran yüzde 4,2'dir. Diğer taraftan, yaklaşık 3 milyon 75 bin hane reisi kadından yüzde 81,8'inin kendisiyle yaşayan çocuğu bulunmamaktadır. Reisi erkek olan hanelerde ise bu oran yüzde 48,6'dır.

Tablo 5: Çocuk sayısına göre hane reislerinin dağılımı (2014)

Kadın aile reisleri				
Çocuk Sayısı	65 yaştan küçük		65 ve 65 yaş üzeri	
	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları
0	1714	74,7	1347	92,9
1	331	14,5	52	3,6
2	151	6,6	29	2,0
3+	97	4,2	23	1,6
Toplam kadın hane reisi sayısı	2293	100	1451	100,0
Erkek aile reisleri				
Çocuk Sayısı	65 yaştan küçük		65 ve 65 yaş üzeri	
	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları
0	6653	43,4	1921	83,5
1	3667	23,9	132	5,7
2	3124	20,4	143	6,2
3+	1892	12,3	105	4,6
Toplam erkek hane reisi sayısı	15335	100	2300	100

Kaynak: 2014 TÜİK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

Genç aile reisi kadınların dörtte biri ücretli çalışıyor

Tablo 6'da aile reisi olan kadınların işgücü durumları verilmektedir. Daha önceki tablolarla uyumlu olarak bu tabloda da 65 yaş altı ve üzeri kadınların durumu ayrı ayrı incelenmektedir. 65 yaş altında işgücüne katılan (çalışan ya da iş arayan) kadınların oranı yüzde 36,3'dir. Yine de hane reisi olan kadınların neredeyse yarısının ev işleriyle uğraşıyor olması dikkat çekicidir. 65 yaş ve üzerindeki hane reisi kadınların büyük bir kısmı emekli (yüzde 12,3) ya da yaşlı olduğu (yüzde 47,8) ancak yaklaşık hala üçte birinin ev işleri ile uğraştığı görülmektedir.

Tablo 6: Hane reisi kadınların işgücü durumu (2014)

	Tüm yaş grupları	65 yaş altı	65 yaş ve üzeri
Ücretli veya yevmiyeli	15,9	25,2	1,2
İşveren/kendi hesabına	6,4	9,1	2,0
İş arıyor	1,3	2,0	0,1
Çırac/stajyer, eğitim öğretime devam ediyor	1,3	2,1	
Emekli, erken emekli veya işten ayrılmış	10,0	8,6	12,3
Yaşlı, engelli veya çalışamaz halde	20,9	3,8	47,8
Ev işleri, çocuk, yaşlı, hasta vb. kişilerin bakımı ile meşgul	44,1	48,9	36,3
Diğer faal olmayan	0,2	0,1	0,2
Toplam	100,0	100,0	100,0

Kaynak: 2014 TÜİK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

İstihdamda olan kadın hane reislerinin ağırlıklı olarak tarım dışı sektörlerde, ücretli/maaşlı istihdam edildiği göze çarpmaktadır. İşveren ya da kendi hesabına çalışan kadınların oranı ise yüzde 15'in üzerindedir. Diğer taraftan, beklendiği gibi tarım sektöründe kadınlar ağırlıklı olarak kendi hesabına (yüzde 67,7), ücretsiz aile işçisi (yüzde 15,8) ya da yevmiyeli (yüzde 12,3) çalışmaktadır.

Tablo 7: Hane reisi kadınların istihdam durumları (2014)

İstihdam durumu	Tarım dışı sektörler		Tarım sektörü	
	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları	Kişi sayısı (bin kişi)	Yüzde oranları
Ücretli, maaşlı	526	78,0	5	2,9
Yevmiyeli	35	5,2	20	12,3
İşveren	27	4,0	2	1,3
Kendi hesabına	79	11,7	111	67,7
Ücretsiz aile işçisi	8	1,1	26	15,8
Toplam çalışan kadın hane reisi kadın	675	100,0	165	100,0

Kaynak: 2014 TUIK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

Doğu - Batı farklılaşması

Tablo 8'de kadın ve erkek hane reislerinin bölgelere göre dağılımı verilmektedir. Türkiye genelinde hanelerin yüzde 17,5'inin reisinin kadındır. En yüksek kadın hane reisi oranına sahip iki bölge Ege (yüzde 19,7) ile Akdeniz'dir (yüzde 19,6). Ayrıca Batı Marmara, İstanbul ve Doğu Karadeniz bölgelerinde kadın hane reislerinin oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. En düşük orana sahip iki bölge ise yüzde 12'lik oranlarla Orta Doğu Anadolu ile Kuzey Doğu Anadolu'dur.

Tablo 8: Bölgelere göre kadın ve erkek hane reislerinin dağılımı (2014)

Bölgeler	Reisi kadın olan hane sayısı (bin)	Reisi erkek olan hane sayısı (bin)	Kadın hane reislerinin oranı (%)
İstanbul	811	3371	19,4
Batı Marmara	204	930	18,0
Ege	640	2615	19,7
Doğu Marmara	342	1715	16,6
Batı Anadolu	337	1865	15,3
Akdeniz	555	2273	19,6
Orta Anadolu	147	878	14,4
Batı Karadeniz	204	1043	16,4
Doğu Karadeniz	133	607	17,9
Kuzey Doğu Anadolu	52	383	12,0
Orta Doğu Anadolu	90	661	12,0
Güney Doğu Anadolu	228	1294	15,0
Toplam hane sayısı (bin)	3744	17636	17,5

Kaynak: 2014 TUIK Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi; Betam

Reisi kadın olan her üç haneden biri maddi yoksunluk içerisinde

Bu araştırma notunda yoksulluk doğrudan maddi yoksunlukla eşdeğer kabul edilip, yoksulluk ölçütlerinden biri olan Avrupa Birliği İstatistik Ofisi'nin (Eurostat) tanımladığı şiddetli maddi yoksunluk ölçütü kullanılmıştır. Şiddetli maddi yoksunluk bireylerin hayatlarına düzgün bir şekilde devam edebilmeleri için gerekli olan çeşitli ihtiyaçların zorunluluktan yerine getirilememesi olarak tanımlanabilir. Avrupa Birliği İstatistik Ofisi'nin bu ölçütüne göre (1) kira ve faturaların ödenmesi, (2) evin ısınma ihtiyacının yeterince karşılanması, (3) beklenmedik harcamaların karşılanması, (4) her iki günde bir et, balık ya da protein eşdeğer gıdalarının tüketilmesi, (5) evden uzakta bir haftalık tatil masrafının karşılanması, (6) bir arabaya, (7) bir çamaşır makinesine, (8) bir renkli televizyona ve (9) bir

telefona sahip olunması (cep telefonu da dahil), olarak belirlenen dokuz kriterlerden dördünü yerine getiremeyen hanelerde yaşayan bireyler şiddetli maddi yoksunluk içerisinde kabul edilmektedir.

2014 yılı itibarıyla Türkiye genelinde 22,2 milyon kişi (yüzde 29,4) yukarıda belirtilen dokuz maddeden en az dördünü karşılayamamaktadır. Maddi yoksunluk ya da yoksulluk ailenin reisinin cinsiyetine göre de değişmektedir. Reisi kadın olan hanelerde yoksulluk daha yaygındır. Aile reisinin kadın olduğu yaklaşık 3,7 milyon hane içerisinde yaklaşık 1,2 milyon hane (yüzde 31) maddi yoksunluk içerisinde (Tablo 9). Aile reisi erkek olan yaklaşık 17,6 milyon hane de yaklaşık 4,6 milyon hane (yüzde 26,2) maddi açıdan yoksundur. Veriler maddi yoksunluğun kadınların aile reisi olduğu hanelerde daha sık rastlanır bir sorun olduğuna işaret etmektedir. Başka bir açıdan değerlendirildiğinde de benzer bir resim ortaya çıkmaktadır. Türkiye genelinde maddi yoksunluk içinde yaşayan yaklaşık 22,2 milyon kişinin yaklaşık 2,8 milyonu reisi kadın olan hanelerde, 19,4 milyonu ise aile reisi erkek olan hanelerde yaşamaktadır. Diğer bir deyişle, aile reisi kadın olan hanelerde yaşayan bireylerin yüzde 33,4'ü, aile reisi erkek olan bireylerin ise 28,8'i yoksulluk içerisinde (Tablo 9).

Tablo 9: Erkeklerin ve kadınların aile reisi olduğu durumlarda maddi yoksunluk (2014)

	Aile reisi kadın olan	Aile reisi erkek olan
Toplam hane sayısı (bin)	3744	17636
Yoksul hane sayısı (bin)	1162	4618
Yoksul hane oranı (%)	31,0	26,2
Toplam kişi sayısı (bin)	8504	67189
Yoksul hanede yaşayan kişi sayısı (bin)	2841	19374
Yoksul hanede yaşayan kişi oranı (%)	33,4	28,8

Kaynak: 2014 Yaşam ve Gelir Koşulları Anketi (TUIK); Betam

İki farklı kadın aile reisi profili

Özetlemek gerekirse kadın aile reisleri arasında iki farklı profil ön plana çıkmaktadır. Bir grup kadın aile reisi nispeten genç, eğitilmiş, işgücüne katılma ihtimali daha yüksek olan ve genelde tarım dışı sektörlerde ücretli / maaşlı çalışan kadınlardan oluşurken, diğer grup nispeten yaşlı, eğitim düzeyi düşük kadınlardan oluşmaktadır. Her ne kadar farklı sebepleri de olsa her iki grup için de çocuk sayısının nispeten az olduğu görülmektedir. Nispeten yaşlı grupta çocukların kendi hayatlarını başka hanelerde devam ettirdiklerini tahmin etmek zor değildir. Daha genç grupta ise çocuk yetiştirmenin maddi ve manevi maliyetlerinin tek ebeveyn için daha yüksek olması sebebiyle doğurganlığın daha düşük olduğu düşünülebilir.

Farklı profillere sahip olmakla birlikte aile reisinin kadın olduğu hanelerde maddi yoksunluğun daha yaygın olduğu dikkat çekmektedir. Beklenmedik harcamalar, kira/fatura vs. ödeme zorluğu, iki günde bir et, balık veya tavuk içeren yemek, evin yeterince ısınma ihtiyacı, telefon, otomobil, renkli televizyon, çamaşır makinesi sahipliği olan dokuz kriterden en az dördünü aile reisi kadın olan her üç haneden biri ve bu hanelerde yaşayanların yüzde 33,4'ü karşılayamamaktadır. Bu oranlar aile reisinin erkek olduğu hanelerde daha düşüktür. Gerek toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerek bu hanelerde yetişen çocukların fırsat eşitliğine sahip olması açısından kadın aile reislerinin görece durumlarının düzeltilmesini amaçlayan politikalar önemlidir. Bu bağlamda tasarlanacak politikaların kadınların işgücü bağlılıklarını zayıflatmamasına dikkat edilmelidir.